

Asia: VN/4330/2018

Suullisen todistelun vastaanottaminen tallenteelta. Videotallennustyöryhmän mietintö

Lausunnonantajan lausunto

Voitte kirjoittaa lausuntonne alla olevaan tekstikenttään

Varsinais-Suomen kärjäoikeus pitää lausunnon kohteena olevaan mietintöön kirjattuja tavoitteita kannatettavina, mutta katsoo, että lausunnossa esitetyllä ratkaisulla, oikeudenkäyntien tallentamisella videoimalla, ei voida asetettuja tavoitteita saavuttaa. Lisäksi mietinnössä esitettyyn ratkaisuun liittyy useita kysymyksiä, joiden johdosta muutoksen toteuttamista tulee vielä vakavasti harkita.

Esityksen tavoitteista ja keinoista

Esityksen ilmoitettuina tavoitteina on

- parantaa muutoksenhaussa tapahtuvan näytön arvioinnin oikeellisuutta
- tehostaa muutoksenhakumenettelyä
- vähentää muutoksenhausta asianosaisille ja todistajille aiheutuvia kustannuksia ja muuta haittaa
- vahvistaa hovioikeuden roolia kärjäoikeuden ratkaisun oikeellisuutta kontrolloivana tuomioistuimena siirtämällä oikeudenkäynnin painopistettä entistä enemmän kärjäoikeuteen ja
- edistää tietotekniikan hyödyntämistä oikeudenkäyntimenettelyssä.

Keinoina tavoitteiden saavuttamiseksi esitetään oikeudenkäynnin henkilötodistelun tallentamista videoimalla kuva- ja äänitallenteelle, jolloin mahdollisessa muutoksenhakuvaiheessa henkilötodistelu olisi todettavissa ja hyödynnettävissä alkuperäisessä muodossaan tallenteelta.

Muutoksenhaun yhteydessä tehokkaasti hyödynnettävän tallenteen muodostaminen edellyttää aikaisempaa jäsennellympää asian valmistelua ja pääkäsittelyä niin, että henkilötodistelutalenne voidaan indeksoida teemoittain, syytekohtittain tai jollakin muulla, käsiteltävän asian erityispiirteet huomioon ottavalla tarkoituksenmukaisella tavalla.

Asiamäärien jakaantuminen käräjäoikeuden ja hovioikeuden kesken

Valtakunnallisten tuomioistuintilastojen perusteella vuonna 2020 käräjäoikeuksiin saapui yhteensä runsaat 525000 asiaa ja ratkaistiin yhteensä runsaat 543000 asiaa. Näistä rikosasioita ja laajoja riita-asioita oli yhteensä lähes 66000 asiaa. Vastaavasti vuonna 2020 hovioikeuksiin saapui yhteensä runsaat 7300 asiaa ja ratkaistiin runsaat 7500 asiaa, joista rikos- ja riita-asioita yhteensä noin 6700 asiaa.

Asiamäärien perusteella yleisissä tuomioistuimissa tapahtuva lainkäyttö keskittyy käräjäoikeuksiin. Esitetyt muutokset tuomioistuinprosessiin koskettavat sen vuoksi nimenomaan käräjäoikeuksien toiminnan järjestämistä kaikissa istuntokäsittelyä edellyttävissä asioissa, mikä on esityksessä jäänyt liian vähälle huomiolle.

Asioiden käsittelyajat käräjä- ja hovioikeuksissa

Keskimääräinen käsittelyaika käräjäoikeuksien käsittelemissä rikosasioissa oli valtakunnalliseesti 5,3 kuukautta ja laajoissa riita-asioissa 9,2 kuukautta.

Keskimääräinen käsittelyaika hovioikeuksien käsittelemissä asioissa vuonna 2020 vaihteli 3,7 kuukaudesta 7,7 kuukauteen.

Voidaan hyvällä syyllä kysyä, onko asioiden käsittelyaikaa hovioikeudessa mahdollista ylipäätään lyhentää esityksen mukaisella oikeudenkäynnin tallentamisella käräjäoikeudessa, kun näyttö joka tapauksessa on jollakin tavalla käytävä lävitse jatkokäsittelyluvan saaneita asioita käsiteltäessä ja ratkaistaessa?

Menettelystä Ruotsissa tehtyjen havaintojen perusteella hovioikeuksien pääkäsittelyt ovat muutoksen jälkeen pidentyneet.

Kustannussäästöt

Todistelun tallentaminen kärjäoikeudessa on omiaan johtamaan niin oikeudenkäyntiavustajien kuin myös tuomareiden lisääntyvään ajankäyttöön.

Oikeudenkäyntiavustajat käyttävät enenevästi aikaa valmisteluistuntoon ja pääkäsittelyyn osallistumiseen, koska todistelu lähtökohtaisesti jää kärjäoikeudessa esitetyn näytön varaan myös muutoksenhakuvaiheessa.

Tuomarit käyttäisivät enenevästi aikaa lisääntyviin valmisteluistuntoihin, yhteenvetojen laatimiseen ja asian käsittelyn jäsentelyn pohtimiseen. Esimerkiksi rikosasioiden suuren määrän johdosta valmisteluistunnon pitäminen on nykyisellään rajattu niihin tilanteisiin, josta siitä on voitu arvioida olevan olennaista hyötyä pääkäsittelyn järjestämisen kannalta.

Asian käsittelyn vaatima aika ennen kärjäoikeuskäsittelyä samoin kuin pääkäsittelyn vaatima aika todennäköisesti pitenevät, jolloin yksittäisen asian oikeudenkäyntikustannukset samoin kuin käsittelystä valtiolle koituvat kustannukset kasvavat ja juttujen läpivirtaus kärjäoikeudessa hidastuu.

On hyvin kyseenalaista, onko tämä kustannusten kasvaminen kompensoitavissa esityksen mukaiseen menettelyyn siirtymällä.

Resurssikysymykset

Esityksessä todistelun tallentamiseen liitetty todistelun indeksointivaatimus esimerkiksi syytekohdittain tai todistusteemoittain siten, että merkitykselliset kohdat kuva- ja äänitallennetta olisi hovioikeudessa vaivatonta löytää ja esittää, merkitsee olennaista lisätyötä kärjäoikeudessa.

Indeksoinnin laatiminen on vaativaa ammattityötä, johon kärjäsihteeriä ei voitane velvoittaa siinäkään tapauksessa, että hän olisi ollut mukana oikeudenistunnossa, jollaista nykyisin riita-asioissa vain harvoin tapahtuu, koska kärjäsihteereiden työpanosta tarvitaan myös pääkäsittelyn ajan muuhun työhön. Kärjänotaarien 6 tai 12 kuukauden tuomioistuinharjoittelu on rakennettu toisenlaisia tavoitteita silmälläpitäen eikä lyhyt harjoittelu tuomioistuimessa useinkaan antane valmiuksia vaativien asioiden usein runsaan todistelumateriaalin oikeaan indeksointiin.

Esityksessä on myös todettu vaikeudet, jotka Ruotsissa on indeksoinnin suhteen havaittu.

Mikäli indeksointi jää tuomarin tehtäväksi, siihen väistämättä kuluu osa tuomarin työpanoksesta.

Oikeudenkäynnin muuttuminen

Esityksessä on jäänyt huomiotta oikeudenkäynnin voimakas muutos maaliskuun 2020 jälkeen. Koronapandemian yhä edelleen jatkuessa oikeudenkäyntien muutokset muuttuvat pysyviksi.

Keskeisenä muutoksena on etäyhteyksien käytön merkittävä laajentuminen oikeuden istuntojen kohdalla. Nykyisin on jo harvinaista, että kaikki oikeudenkäyntiin osallistuvat tai siinä kuultavat olisivat saapuvilla oikeuden istuntohuoneessa, vaan niin asiaosaiset, oikeudenkäyntiavustajat kuin kuultavatkin osallistuvat oikeudenkäyntiin etäyhteydellä.

Koronapandemian myötä välttämättömiksi muodostuneita videoneuvottelulaitteistoja on lisätty merkittävästi käräjäoikeuksissa ja käytettävissä olevien yhteyksien määrään ja laatuun on voimakkaasti panostettu.

Samaan aikaan myös muiden etäyhteyksien kuten skype-ohjelman käyttö on arkipäiväistynyt samoin kuin erilaisin osallistumisjärjestelyin toteutettujen oikeudenkäyntien järjestäminen.

Tältä tieltä ei ole paluuta vuotta 2020 edeltäneeseen tilanteeseen, kun niin asianosaiset, avustajakunta kuin kuultavatkin sen ovat sisäistäneet ja etäosallistumisen hyödyt yhteiskunnassa laajalti havaittu.

Tämä merkitsee sitä, että yhä harvempi matkustaa oikeudenkäyntiin osallistuakseen, vaan osallistuminen tai kuuleminen tapahtuu etäyhteydellä. Samaan aikaan yhä harvempi oikeudenkäyntiavustaja matkustaa tuomioistuinsa paikalle oikeudenkäyntiin osallistuakseen. Sama koskee myös usein kiireisiä asiantuntijoita ja vähänkään kauempana asuvia muita kuultavia.

Rikosasian vastaajan ja uhrin kohtaamista oikeudessa voidaan rajoittaa jo nyt järjestämällä toisen osapuolen osallistuminen oikeuden istuntoon etäyhteydellä.

Etäyhteyksien käytön laajentaminen vähentänee selkeästi myös tarvetta hovioikeuden matkakäräjien toimittamiseen.

Oikeuden istuntosalissa henkilötodistajan paikkaan suunnattu kamera yhä harvemmin tallentaa kuvaa kuultavasta, joka on yhteydessä oikeuden istuntoon etäyhteydellä.

On aiheellista kysyä, vastaako esitetty tekninen ratkaisu enää tämän hetken vaatimuksia, tulevista vuosista puhumattakaan.

Tuomarin rooli oikeudenkäynnissä

Perinteisesti tuomarin tehtävänä on ollut oikeudenkäyntiprosessin johtaminen ja lopulta kaiken asiassa esitetyn perusteella päättää asian ratkaisusta.

Oikeudenkäynnin teknistyessä on jo aiemmin noussut esille kysymys tuomarin roolista oikeudenkäynnissä.

Mikäli tuomari on oikeuden pääkäsittelyssä yksin, kuten tänään usein on asian laita erityisesti riita-asioissa, hänen tulee prosessin johtamisen ohella huolehtia siitä, että asianosaiset voivat sähköisen esitystekniikan avulla esittää kirjallisen todistelunsa, että videoyhteydet ovat kunnossa ja toimivat niin, että etäyhteydellä olevien kuultavien kuuleminen onnistuu, että löytyy jokin vaihtoehtoinen kuulemistapa etäyhteydellä, mikäli videoyhteys ei jostakin syystä toimi, että puhelinyhteydessä kuultavien kuuleminen onnistuu, että äänentallennus kuulemisen eri tekniikoita käytettäessä toimii. Mikäli tähän lisätään vielä todistelun videotallentamisesta huolehtiminen, on aiheellista kysyä, onko tuomarilla lainkaan mahdollisuutta keskittyä tärkeimpään tehtäväänsä eli prosessin johtamiseen ja esitetyn näytön vastaanottamiseen niin, että hän kykenee pääkäsittelyssä esitetyn perusteella ratkaisemaan asian oikein.

Mikäli katsotaan, että tuomarin resurssia tulee käyttää päätehtävän suorittamiseen, hänellä tulee olla mahdollisuus hyödyntää oikeuden istunnossa käräjäsihteerinä tai assistenttina salitekniikan, etäyhteyksien ja muun tekniikan käytön osalta.

Nykyisillä resursseilla tämä ei ole mahdollista, etenkin, kun varsin pitkään on edellytetty vähennettävän käräjäsihteeriresursseja sen nojalla, että tuomari pystyy huolehtimaan sekä prosessin johtamisesta että yhä lisääntyvästä sähköisestä tekniikasta.

Esityksen kustannuksista

Todistelun tallentamisesta aiheutuvien kertaluontoisten suunnittelu- ja rakentamiskustannusten kokonaismääräksi on esityksessä arvioitu noin 3,7–5,1 miljoonaa euroa ja järjestelmän vuosittaisten ylläpitokustannusten kokonaismääräksi noin 2,4–3,8 miljoonaa euroa.

Esityksessä olevien laskelmien perusteella summista olisi parhaassakin tapauksessa saatavissa takaisin säästyvinä kustannuksin enintäänkin vähäinen murto-osa.

On välttämätöntä kysyä, onko näin kalliin järjestelmän rakentamisella saavutettavissa vastaavaa hyötyä.

Käräjäoikeuden näkökulmasta herää tietenkin myös kysymys siitä, mistä nämä rahat ovat otettavissa? Tuomioistuinalan budjetti on ollut jatkuvasti tiukka, samoin säästöveloitteet. Jos näin suuret summat on säästettävä tuomioistuintoiminnasta, se edellyttää välttämättä toiminnan supistuksia. Jo nykyisillä resursseilla varman, nopean ja kustannuksiltaan edullisen oikeudenkäynnin takaaminen on yhä kauemmas etäänäntyvä tavoite.

Käräjäoikeuksien ratkaisujen muuttuminen esitetyn näytön perusteella

Esityksen mukaan hovioikeudet muuttavat käräjäoikeuden ratkaisun perusteluja ja lopputulosta näytön uudelleenarvioinnin johdosta noin joka kolmannessa pääkäsitellyssä ratkaistussa asiassa.

Vuotta 2020 koskevien tuomioistuintilastojen perusteella näytön uudelleen arvioinnin perusteella käräjäoikeuden tuomiota on hovioikeudessa muutettu noin yhdessä tapauksessa kymmenestä.

Esityksessä ei ole arvioitu sitä, kuinka suuri osa käräjäoikeuden tuomioista muuttuisi siinä tapauksessa, että hovioikeudessa arvioitaisiin täsmälleen sama näyttö kuin käräjäoikeudessa. Näin ollen epäselväksi jää myös, miten hovioikeuden rooli käräjäoikeuden ratkaisun oikeellisuutta kontrolloivana tuomioistuimena vahvistuisi täsmälleen saman näytön läpikäymisellä.

Julkisuuden toteutuminen

Oikeudenkäynnin julkisuuden toteutuminen on ongelmallista jo nyt etäyhteyksillä toteutettujen oikeudenkäyntien yhteydessä. Ongelma syvenee entisestään, mikäli asian henkilötodistelu esitettäisiin hovioikeudessa käytännössä yleisön läsnäolematta,

Oikeudenkäynnissä tehtyyn kuva- ja äänitallenteeseen tutustuminen esitetään mahdolliseksi ainoastaan käräjäoikeuden tiloissa. Tilan tulisi olla valvottavissa ja jollakin henkilökuntaan kuuluvalla

myös mahdollisuus valvoa tallenteeseen tutustumista, mikä käytännössä vaatisi helposti tuntien työn.

Tuomioistuimen istuntosalit eivät sovellu tallenteeseen tutustumiseen, koska niitä ei siihen voida varata ja myös koska salit eivät ole valvottavissa muutoin kuin, että valvoja on paikalla koko ajan samassa istuntosalissa.

Muutos edellyttäisi tallenteeseen tutustumisen edellyttämien tilojen rakentamisen tuomioistuihin ja tehtävän vaatiman lisähenkilöressin.

Turvataarkastusten laajentaminen

Esityksen mukainen turvataarkastusten laajentaminen olisi käytännössä mahdoton toteuttaa oikeustaloon tulevien perusoikeuksia loukkaamatta.

Henkilötodistelun vastaanottaminen esitutkinnassa tehdyttä kuva- ja äänitallenteelta ja todistelun litterointi

Esityksessä mainituin perustein nämä vaihtoehdot eivät ole käyttökelpoisia.

Lopuksi

Esitettyyn muutokseen liittyy useita sekä sisällöllisiä että teknisiä ongelmia, minkä vuoksi on vielä tarpeen tarkasti arvioida, ovatko esitykseen kirjatut hyödyt saavutettavissa ilman näin raskasta muutosta.

Esityksessä ei ole selkeästi kerrottu, minkä vuoksi nykyisin käytössä oleva äänitallenteen valmistaminen henkilötodistelusta olisi selkeästi huono tai oikeusturvaa vaarantava ratkaisu.

Esitykseen liitetyn kansainvälisen katsauksen perusteella videointi on käytössä lähinnä Ruotsissa, joten myöskään kansainvälinen suuntaus ei ohjaa Suomessa siirtymään todistelun tallentamiseen.

Asiamäärien sekä jatkokäsittelylupajärjestelmän perusteella

oikeudenkäyntien pääpaino on jo tällä hetkellä yleisten tuomioistuinten osalta kärjäoikeuksissa. Todistelun videoiminen ei tähän asiaan toisi mitään lisää, ei myöskään hovioikeuksien rooliin kärjäoikeuden ratkaisun oikeellisuutta kontrolloivana tuomioistuimena.

Tietotekniikan käytön laajentamiseen on tuomioistuimissa runsaasti sekä tarvetta että mahdollisuuksia ilman todistelun videoimista.

Hallitusohjelman kirjaus ”Keskitetään oikeudenkäynneissä näytön vastaanottaminen kärjäoikeuksiin niin, että todistelu taltioidaan hovioikeuskäsittelyä varten.” on sanonnaltaan varsin väljä ja jättää myös aikataulun avoimeksi.

Estettä sille, että todistelun taltioinnin suhteen jatketaan nykyisellä menettelytavalla mahdollisesti tarvittavin lainsäädännöllisin tarkennuksin, ei ole.

Ilmanen Johanna
Varsinais-Suomen kärjäoikeus